

**DISLALIYA BILAN O‘G‘RIGAN BOLALARGA LOGOPEDIK
MASHG‘ULOTLAR SAMARADORLIGI**

Egamberdiyeva Mehriniso Shomurod qizi

Navoiy davlat universiteti san'at va sport fakulteti

Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi 2-kurs talabasi

email: egamberdiyevamexriniso40@gmail.com

Tel: (88) 000-15-08

Annatsiya: Ushbu maqola dislaliya bilan og'rigan bolalarda logopedik mashg'ulotlarning samaradorligini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam logopedik aralashuvlar bolaning talaffuz qobiliyatini sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi. Artikulyatsion, fonologik, ritmik, interaktiv va o'yin shaklidagi mashg'ulotlar bolalarning motivatsiyasini oshiradi, individual yondashuv va oilaviy qo'llab-quvvatlash esa samaradorlikni kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: Dislaliya, logopedik mashg'ulotlar, nutq buzilishi, maktabgacha ta'lim, bolalar nutqi.

KIRISH

Til — inson hayotida ijtimoiy, hissiy va aqliy faoliyatni ifodalovchi eng muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, bolalik davrida nutqning to'g'ri shakllanishi bolaning maktab ta'limi, do'stlar bilan munosabatlari va o'zini ifoda etish qobiliyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq, dislaliya kabi nutq buzilishlari bilan og'rigan bolalar kam uchramaydi — bu nutq tovushlarini noto'g'ri talaffuz qilish, tovushlarni chalkashtirish yoki setchoq talaffuz bilan ifodalanadigan nuqsondir. Jahon miqyosidagi statistik ma'lumotlarga ko'ra, nutq tovushlari buzilishlari (shu jumladan artikulyatsion va fonologik buzilishlar) maktabgacha va boshlang'ich yoshdagi bolalar orasida 2% dan oshib, yoshiga qarab 20–25% gacha uchrab turadi; ya'ni har to'rt-besh boladan biri nutq nutqiga oid qiyinchiliklarga duch keladi.

Ayni dislaliya bo'yicha xalqaro izlanishlarda 4–7 yoshdagi bolalar to'plamida nutq tovushlaridagi noto'g'ri talaffuzlar 50% atrofida kuzatilgani qayd etilgan [1]. Bu holat nafaqat dunyo bo'ylab, balki O'zbekiston sharoitida ham mavjud bo'lib, maktabgacha ta'lim muassasalarida nutq buzilishlariga e'tibor qaratish ortib bormoqda.

Nutq buzilishlarini erta bosqichda aniqlash va logopedik yondashuvlar bilan tuzatish bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy va ta'lim jarayoniga faol qo'shilishini ta'minlaydi. Shu sababli ham dislaliyaning oldini olish va logopedik mashg'ulotlar samaradorligini o'rganish bugungi ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi uchun juda dolzarb mavzu hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Nutq buzilishlari va ularni korreksiya qilish logopediya sohasida jahon va mahalliy tadqiqotchilar e'tiborida bo'lgan muammo sanaladi.

Mamlakatimizda pedagogika va logopediya bo'yicha bir qator ilmiy ishlar dislaliya sabablarini, fonetik-fonematik tahlilini va individual terapiya metodlarini o'rganib, ularni bartaraf etish strategiyalarini tavsiya qilgan. Maxmudova D. Tursunovna va Utbosarova U. kabi mualliflarning tadqiqotlarida dislaliya bilan og'rigan bolalarda differensial yondashuvlar asosida mashqlar majmualari tuzilgan va logopedik terapiya samaradorligi tahlil qilingan.

Dislaliya va boshqa nutq buzilishlarini zamonaviy diagnostika va tuzatish metodlaridan foydalanib o'rganishga bag'ishlangan maqolalarda logopedik korreksiyaning turli yondashuvlari — artikulyatsion mashqlar, ritmik va pedagogik usullarining ijobiy ta'siri ta'kidlangan.

Latibjonova Z. N. bilan Sharipova U. S. dislaliyaning mexanik va funksional turlarini, ularning psixolingvistik asoslarini yoritib, logopedik tuzatishning metodik jihatlarini batafsil ko'rib chiqqan.

Shu bilan birga jahon tajribasi dislaliya bo'yicha statistik monitoring, aralashuv samaradorligi va individual yondashuvni hisobga olgan holda erta intervensiya modelini qo'llash nutq buzilishi bo'lgan bolalar rivojlanishida yuqori natijalar berishini ko'rsatgan. Masalan, prevalensiya bo'yicha tadqiqotlar nutq tovushlari buzilishlari yoshga qarab ortib, 5 yoshgacha bo'lgan bolalarda 20–25% gacha aniqlanganligini ko'rsatadi. Bu natijalar nutq buzilishi bilan og'rigan bolalar soni sezilarli va logopedik aralashuvlarning samaradorligini ilmiy asosda o'rganish zaruratini tasdiqlaydi. Jahon ilmiy izlanishlari shuni ko'rsatadiki, nutq tovushlari buzilishi bilan og'rigan maktabgacha yoshdagi bolalarda logopedik aralashuvlar — artikulyatsion mashqlar, fonologik mashqlar va eshitish-idrokka asoslangan terapiyalar — nutq to'g'riligining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday yondashuvlar bolalarning talaffuz aniqligi va kommunikativ ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Dislaliya – bu bolalarda nutq tovushlarini noto'g'ri talaffuz qilish bilan tavsiflanadigan nutq buzilishi bo'lib, artikulyatsion qobiliyatning buzilishi natijasida yuzaga keladi. Bolalar so'zlarni chalkashtirib yoki noto'g'ri talaffuz qiladilar, ba'zan tovushlarni butunlay chiqarolmaydilar. Dislaliya ikki asosiy turga bo'linadi:

1. Fonetik dislaliya – tovushlarni chiqarishda texnik qiyinchiliklar, masalan, “r”, “s”, “sh” tovushlarini noto'g'ri talaffuz qilish.
2. Fonologik dislaliya – tovushlar bir-biriga aralashib, so'zdagi ma'noni o'zgartiradigan buzilishlar.

Dislaliya bolaning nutqini, tushunish qobiliyatini va ijtimoiy aloqasini sezilarli darajada ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli, bu holatni erta aniqlash va tizimli korreksiya qilish juda muhimdir.

Dislaliya bilan og'riq bolalarda nutqni rivojlantirish uchun bir nechta metod va mashg'ulotlar qo'llanadi:

1. Artikulyatsion mashqlar – bolalarning talaffuz qobiliyatini oshirish uchun til, lab va og'iz mushaklarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar. Masalan, tovushlarni alohida chiqarish, tovushlarni kombinatsiyalash.

2. Ritmik va she'riy mashqlar – bolalarga tovushlarni takrorlash va talaffuzni soddalashtirishni o'rgatadi. Ritm va she'r orqali tovushlarni mustahkamlash samaradorligini oshiradi.

3. Vizual va interaktiv metodlar – kartochkalar, rasmlar, interaktiv slaydlar va multimedia yordamida bolalarning qiziqishini oshirish va talaffuzni osonlashtirish.

4. Individual va kichik guruh mashg'ulotlari – har bir bolaning nutq buzilishining o'ziga xos xususiyatlariga qarab maxsus mashqlarni tanlash.

Logoped va bola o'rtasidagi muloqot quyidagi jihatlarga e'tibor qaratgan holda olib borilishi kerak: har bir bolaning individual xususiyatlariga mos yondashuvni ta'minlash, o'yin va vizual yordam vositalaridan faol foydalanish, shuningdek, emotsional rag'bat va qo'llab-quvvatlashni tashkil etish. Shu tarzda olib borilgan muloqot bolalarning nutqini rivojlantirishda va logopedik mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Nutq tovushlari buzilishi bo'yicha xalqaro tadqiqotlar logopedik mashg'ulotlarning samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Misol uchun, ingliz olimlari Yvonne Wren, Sam Harding, Juliet Goldbart va Sue Roulstone tomonidan 2018-yilda chop etilgan tizimli adabiyotlar sharhida nutq tovushlari buzilishi (speech-sound disorder, SSD) bo'lgan maktabgacha yoshdagi (2–5 yosh) bolalarda turli intervensiyalar (tuzatish metodlari) tahlil qilingan. Ushbu meta-tahlilga jami 26 ta ilmiy tadqiqot kiritilib, ularning natijalari turli logopedik aralashuvlarning nutq sifatini yaxshilashga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatgan.

Bu tadqiqotga ko'ra, nutq buzilishi bo'lgan bolalarda logopedik mashg'ulotlarning ayrim yondashuvlari — masalan, tovushlarni ajratish mashqlari, fonologik farqlashlar va integratsiyalashgan metodlar — nutqni yaxshilash bo'yicha samarali hisoblangan. Ushbu yondashuvlarga asosan bolalar nutqidagi aniqlik va talaffuz sifati ma'nosida ijobiy o'zgarishlar qayd etilgan.

Xususan, meta-tahlil shuni ko'rsatdiki: Auditory-perceptual (eshitish-idrokiga asoslangan) va integratsiyalashgan aralashuvlar turkumidagi metodlar eng yuqori baholangan isbotlar (evidence) bilan tasdiqlangan, ya'ni bu turdagi mashg'ulotlar nutq ko'nikmalarini yaxshilashda ayniqsa samarali bo'lgan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam logopedik mashg'ulotlar 4–7 yoshdagi bolalarda talaffuz qobiliyatini 40–60% ga yaxshilash imkonini beradi. Shu bilan birga, interaktiv va o'yin shaklidagi mashqlar bolalarning motivatsiyasini oshirib, mashg'ulotlarga qiziqishini kuchaytiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, dislaliya bilan og'riqan bolalarda logopedik mashg'ulotlarni tizimli va individual tarzda olib borish, ularning nutq ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilash, ijtimoiy moslashuvini oshirish va maktabga tayyorgarligini kuchaytirish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dislaliya bolalarning nutqini, kommunikatsiyasini va ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada ta'sir qiladi. Shu bois, muntazam logopedik mashg'ulotlar bolalarning talaffuz qobiliyatini yaxshilashda samarali vosita hisoblanadi.

Dislaliya bilan og'riqan bolalar bilan ishlashda logopedning bolaning nutqini shakllantirishdagi roli juda muhim hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqdagi buzilishlar faqat bolaning shaxsiy xususiyatlari bilan izohlanmaydi, balki logoped bilan bolalar o'rtasidagi muloqot sifatiga ham bevosita bog'liq. Samarali, ijobiy va interaktiv muloqot bolaning motivatsiyasini oshiradi, nutqdagi xatolarni tezroq tuzatishga yordam beradi hamda pedagogik jarayonning samaradorligini kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Allen, M. M. (2013). Intervention efficacy and intensity for children with speech sound disorder. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 56(3), 865–877.
2. Law, J., Garrett, Z., & Nye, C. (2003). Speech and language therapy interventions for children with primary speech and language delay or disorder. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, CD004110.
3. Latibjonova, Z. N., & Sharipova, U. S. (2025). Nutq nuqsonlari orasida eng ko'p uchraydigan talaffuz buzilishlari (dislaliya misolida). *Ilmiy Tadqiqotlar Va Yangi Olam*, 12(2), 50–65.
4. Murphy, C. F. B., Pagan-Neves, L. O., Wertzner, H. F., & Schochat, E. (2015). Children with speech sound disorder: comparing a non-linguistic auditory approach with a phonological intervention approach to improve phonological skills. *Frontiers in Psychology*, 6, 64.
5. Rodgers, L., Harding, S., Rees, R., & Clarke, M. T. (2022). Interventions for pre-school children with co-occurring phonological speech sound disorder and expressive language difficulties: A scoping review. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 57(4), 700–716.
6. Sulaymanova, M. K., & Utbasarova, U. M. (2025). Dislaliya, dizartriya va rinolaliya: differentsial diagnostika va logopedik yondashuvlar. *Modern Education and Development*, 35(1), 75–90.
7. Wren, Y., Harding, S., Goldbart, J., & Roulstone, S. (2018). A systematic review and classification of interventions for speech sound disorder in preschool children. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 53(3), 446–467.